

Werken in de digitale samenleving

Auteur(s):

Laan, L. van der
Schoenmaker, M.

De auteurs zijn respectievelijk wetenschappelijk coordinator NWO-MES en werkzaam bij het Rathenau Instituut

Verschenen in:

ESB, 85e jaargang, nr. 4278, pagina D2, 2 november 2000

Rubriek:

Dossier: Ict, arbeid en scholing

Trefwoord(en):

ten, geleide

Technologie en samenleving beïnvloeden elkaar wederzijds. Hoewel dit alles vanzelfsprekend lijkt, maakt deze complexiteit het er niet eenvoudiger op om een vinger te krijgen achter de gevolgen van ict. Wat betekent ict voor het werk, het onderwijs en de arbeidsverhoudingen?

Dit dossier gaat over de driehoeksverhouding: werken, samenleving en de digitale technologie. Geen van deze elementen kan apart worden bekeken. Werken wordt zowel door ontwikkelingen in de samenleving als door de technologie beïnvloed. Andersom heeft de aard van het werken ook invloed op de soort technologie die we willen gebruiken en de wijze waarop we met elkaar omgaan.

Er zijn verschillende pogingen ondernomen om toch greep te krijgen op de samenhang tussen ict en het werk. We beschrijven deze kort om zodoende duidelijk de plaats van de verschillende bijdragen van het dossier van een breder kader te voorzien. Vijf benaderingen kunnen worden onderscheiden. Dit zijn geen harde, elkaar te vuur en te zwaard bestrijdende visies op ict en werk, maar wel uitgangspunten voor analyses en kaders voor interpretatie van onderzoek.

- » het technologisch determinisme;
- » het machtsdeterminisme;
- » de organisationele keuzebenadering;
- » wederzijdse beïnvloeding;
- » het organisationeel conservatisme.

In de visie van het *technologisch determinisme* ligt het primaat bij de technologie. De ict zal ons leven fundamenteel veranderen, of we dat nu willen of niet. De samenleving en het werken zullen zich moeten aanpassen. Wie dat niet doet of te weinig staat er buiten en doet niet meer mee. Iedereen moet de nieuwste technische snufjes onder de knie krijgen. Iedereen moet aan het internet. Ict determineert.

De visie van het *machtsdeterminisme* trekt dit nog verder door. Ict is niet meer waardevrij maar is een strategisch instrument in handen van organisaties die uit zijn op beheersing van het werk en de samenleving. Door de ict kan de markt zo worden gemanipuleerd dat grote winsten in het verschiet liggen. Microsoft en Bill Gates worden hier vaak als voorbeeld genoemd. Op bedrijfsniveau zorgt ict ervoor dat het management het arbeidsproces goed kan controleren. Beheersing kan ook van de zijde van de overheid komen. 'Big brother is watching you'. Het gedrag van mensen en organisaties kan door de ict gemakkelijk worden gecontroleerd.

De *organisationele keuzebenadering* benadrukt dat organisaties verschillende mogelijkheden hebben bij de inzet en aard van de ict. Ict schrijft op zichzelf niets voor, maar biedt kansen. Het gaat om de wijze waarop organisaties hiermee omgaan. Hoewel dit perspectief vooral bij organisaties is toegepast, kan het ook dienen voor de keuzes die huishoudens als organisaties kunnen maken. Past de ict, bijvoorbeeld in de vorm van telewerken, in een huishoudstrategie om werk en zorg met elkaar te combineren?

Een stapje verder gaat de benadering van de *wederzijdse beïnvloeding*, de 'mutual shaping', van ict en werk. De mogelijkheden die ict biedt zal effect hebben op de aard van het werken. Andersom wordt de ict ook vormgegeven door de gebruikers. Hier is dus sprake van een grote en actieve inbreng van degenen die met de ict moeten werken. De videorecorder wordt niet voorzien van de laatste en vaak onbegrijpelijke technische snufjes, maar is afgestemd op diegene die de recorder gemakkelijk wil gebruiken.

Het *organisationeel conservatisme*, is tenslotte een benadering die niet geloofd in de snelle overheersing van ict op het werken of in de vele mogelijkheden die de ict aan organisaties biedt. Vertragsmechanismen beperken de invloed van de ict. Men richt de aandacht vooral op de oorzaken van uitblijvende effecten. De discussie over de zogenaamde 'productiviteitsparadox' is hier een goed voorbeeld van.

Er zijn dus vele visies op de samenhang tussen ict en werk. Het is dan ook niet goed mogelijk om vanuit het gezichtspunt van ict, pasklare antwoorden te leveren over de toekomst van werken. Als werk, technologie en samenleving onderling procesmatig zo zijn verweven, is echter wel de vraag relevant wat de gewenste richting van dat proces is en hoe dat kan worden vormgegeven. Dit is het uitgangspunt voor de aandacht die het Rathenau Instituut en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek willen geven aan de toekomst van werken in de digitale samenleving. Het NWO heeft hiervoor het programma Maatschappij en Elektronische Snelweg (<http://infomes.magw.nl>). Kern daarvan is de stimulering van een empirisch gefundeerd debat over de samenhang tussen ict en samenleving.

Het Rathenau Instituut en het NWO willen door middel van dit dossier een forum bieden voor het samenbrengen van feiten, ideeën en meningen vanuit de wetenschap, het bedrijfsleven, de overheid en de politiek over de toekomst van werken. Het resultaat moet uitstralen naar discussies in de media, debatten in maatschappelijke organisaties, beleid en politiek en naar het onderzoek van universiteiten en onderzoeksinstituten.

ESB-Dossier Ict, arbeid en schooling:

Ten geleide:

L. van der Laan en M. Schoenmacker, [Werken in de digitale samenleving](#)

H. Hollanders, [Ict, de nieuwe motor van de economie](#)

Kader:

L. Borghans en B. ter Weel, [Hoe belangrijk zijn computervaardigheden?](#)

W.A. Trommel, [Ict, arbeid en sociaal beleid](#)

A. Gelderblom en J. de Koning, [Ict en levenslang leren](#)

Reactie:

A. de Grip, [De betekenis van 'electronische leeromgevingen'](#)

Telewerken:

M. van Klaveren, K.G. Tijdens en C. Wetzels, [Wie, waar en wanneer](#)

L. van der Laan, [Ruimte voor ict](#)

Epiloog:

B. Steijn, [Ict en organisatieverandering](#)
